

Esély, 2005/2.

Csáki Anikó – Mészáros Mercedes

Szociális munka a büntetés-végrehajtásban és az utógondozásban

„Tehát ha sikerül jó kontaktust kialakítani a segítővel, az mindenen, szó szerint mindenen átsegít.”

(Részlet fogvatartott és szabadult fiatalokkal készített interjúból)

Bevezetés

A Váltó-sáv Alapítvány célja a kriminális életvezetésű, letartóztatásban lévő és szabadult fiatalok (16-30 éves) megkeresése, gondozása, képzése, társadalmi beilleszkedési esélyeik növelése, reszocializációjuk támogatása. Az Alapítvány munkatársainak magja kb. 12-15 éve foglalkozik deviáns fiatalokkal, 1997 óta pedig speciálisan kriminális életvezetésűekkel. Emellett foglalkoztatunk ex-kriminális, szabadult fiatalokat is, kiknek támogatjuk képzésüket a segítő munkára.

Működésünket a Váltó Programmal kezdtük, melynek lényege a segítő munka és a középiskolai tanulmányok egységének biztosítása fogvatartott és szabadult fiatalok számára. 2003-tól azonban tevékenységünket jelentősen bővítettük, és jelenleg a hét minden napján (vasárnap kivételével) valamelyik munkatársunk megfordul büntetés-végrehajtási intézetben, ill. foglalkozik szabadult fiatallal. Ily' módon jelentős gyakorlati tapasztalatra tettünk szert, emellett pedig kvalitatív kutatásokat is végzünk a deviancia, kiemelten a kriminalitás témakörében (interjúk, életinterjúk, esettanulmányok, stb.). Több külföldi tanulmányúton is részt vettünk. Mindezek nyomán fogalmazódott meg bennünk az, hogy Magyarországon a büntetés-végrehajtásból és az utógondozásból a szociális munka szinte teljesen hiányzik, ezért a fiatalok és fiatal felnőttek reszocializációs és reintegrációs esélyei csekélyek, melyek a szabadulás után még inkább csökkennek. Szervezetünk erre a hiányterületre próbál reagálni működésével és modellprojekt kidolgozásával.

A börtön világa

"Két év múlva kikerülsz, mitől félsz a legjobban?"

Hozzászólni egy emberhez, úgy, hogy ő nem tudja, én tudom, hogy honnan jöttem, és látja-e, hogy én valami olyan közegeből jöttem, ami nem szokványos és hétköznapi."

"Először szinkronban kellett fordítani, mivel a családtagokon kívül, akik bejártak beszélőre, nem igazán értette senki, hogy mit mondok. Rám ragadt a börtönnyelv. Ha azt mondtam: "Dik, hesz...", akkor néztek rám, hogy most mi bajod van? Ez a börtönben a "Figyelj ide!", vagy "Nézd!". Sokáig nagyon furcsa volt, hogy nem ölbe tett kézzel kell tartanom a kezeimet, mivel megszoktam, hogy megbilincselnek, és így egy ismerősöm cirka másfél órán keresztül kínlódott, hogy szétrakja a kezeimet, én ösztönösen visszaraktam."

„Te mit szólnál ahhoz, ha azt mondanák, hogy minden cuccod szedd össze, és tedd egy zsákba... és egy másik zsákba, helyre raknak... 8 év, nekem ezek a holmik jelentik a mindent, ez az életem...”

(Részlet az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

"Attól félek, már nem is tudok bőri (=börtön) nélkül élni majd..."

(Részlet egy fogvatartott diák leveléből)

"A börtön a holtak háza" - írja Dosztojevszkij. Akik odakerülnek, azokról általában mindenki lemond, erkölcsi halottnak tekinthetők, s közülük csak igen keveseknek sikerül a "visszatérés".

A mély előítéletek és intoleráns magatartás szabadulás után fokozódhat: a visszailleszkedés gyötrelmes, a társadalom nehezen fogadja vissza – a büntetett előítéletből adódó „megítéltetés” miatt – a szabadságvesztéses büntetésüket letöltőket. Állás- és munkahelykeresésnél olyan feltételekbe és előítéletekbe ütköznek, amelyek szinte lehetetlenné teszik reintegrációs törekvésüket. A bizalmatlanság – a kommunikáció hiánya és a tájékozatlanság miatt - mindkét részről óriási.

A totálisan zárt intézmény – börtön – lényege, hogy elveszi tagjai idejét, és cserébe egy művi világot nyújt nekik. A totális intézmények jellemzője, hogy társadalmi kölcsönhatásuk korlátozott. A fogvatartott reszocializációjának lényege, hogy elszigetelődik a külvilágtól, új rendszabályokat és követelményeket állítanak elé. Megismeri a zárt intézeti beilleszkedés sajátos érték- és normavilágát, a börtöntársadalom működését, és folytonos alkalmazkodásra kényszerül, melyet egy speciális tudás elsajátítása tesz számára lehetővé. A zárt közösség ingerszegény, "gondolatköre" és problémái specifikusak, szűk körben mozognak. A hétköznapiak ugyanolyanok, szürkék és rendkívül unalmasak, ám ez egyfajta biztonságot is jelent. A döntésmegvonás fájdalmas, de egyben felelősségmentes is. Megfosztják az autonómiától, de kiszolgálják, a döntéseket helyette és nélküle hozzák, ami számos esetben rendkívül kényelmes, és nincs felelősség. Legfontosabb "tevékenység" az idő múlásának várása. Depriváció és frusztráció fenyegeti a fogvatartottak személyiségét, a fogvatartásnak demoralizáló hatása van. A börtönműlttel járó stigmatizáció következtében reintegrációs törekvéseiket idegenkedve fogadják, ami további önértécsökkenést és esélytelenség érzést vált ki a szabadulóban.

A többségi társadalom távolságtartása a bűnelkövetőkkel szemben igen erőteljes. Ez nagyrészt információhiányból fakad. Az elutasítás szimbolikusan a börtönt körülvevő fallal is kifejeződik, azaz a bezárás egyben kirekesztés is. A börtönök működésének természetét elemző vizsgálatok alapján leszögezhető, hogy a totális intézetben való tartós kirekesztettség gyengíti a fogvatartottak önértékelését, önbecsülését, önálló életvitelre való képességét, kommunikatív és egyéb szociális készségeit. Kimutatták, hogy a külső kapcsolatok kiüresedése következtében romlanak lakás- és munkahelyszerzési esélyeik, korábbi családi, baráti kapcsolataik meggyengülnek vagy felbomlanak. Ezért nélkülözhetetlen szociál- és oktatáspolitikai feladat a döntéshozatal, a problémamegoldás, a kommunikációs készség, az önértékelés, a stressz-kezelés, az érdekvégyesítés készségeinek, kompetenciáinak fejlesztése a büntetés hatálya alatt állók és az utógondozottak számára (Társadalmi Bünmegelőzés Nemzeti Stratégiája, 2003.), azaz a büntetés-végrehajtási intézményekből szabadulók társadalmi integrációjának elősegítése.

A szabadságvesztéses büntetésre ítélték társadalmi beilleszkedését segítő munka nem megnyugtató ma Magyarországon. Néhány civil – elsősorban egyházi-vallásos – szervezet végzi ezt a heroikus küzdelmet, ám nincs hagyománya országunkban és kultúránkban a civil közösségek és szerveződések, valamint az állami szervek közötti együttműködésnek. A társadalmi szerepvállalás ilyen kínos kérdésben – kriminalitás, bűncselekmények elkövetői, börtönök – pedig igen csekély.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a magyar börtönökben a fogvatartottak mentálhigiénés ellátása nem megoldott, aminek következtében a büntetés-végrehajtás kizárólag azt a funkciót képes

ellátni, amelyet elnevezése is sugall, azaz szankcionál. A szabadságvesztésre ítélt, eleve szocializációs hiányosságokkal rendelkező fiatal felnőttek helyzete szabaduláskor igen nehéz: a börtönszocializáció hatására elvesztik azt a rutinjukat, mellyel a mindennapi élethelyzeteket kezelni tudják, illetve a kinti, civil életben is a börtönökben uralkodó értékek és normák szerint próbálnak helyt állni.

Szervezetünk által a szabadulás utáni időszakra kidolgozott **folyamatos utógondozási modell** a hátrányos helyzetű, büntetett előéletű és így joghátrányban szenvedő, az előítéletekkel naponta és sokféle helyzetben találkozó fiatalok életesélyeit kívánja növelni, reintegrációjukat megvalósítani. A büntetés-végrehajtási intézetekben lévő fogvatartottak különböző szociokulturális helyzetből érkeznek, különböző bűncselekményeket követtek el, különböző értékeket, mintákat, ízlést képviselnek. Kényszerű összezártságukból adódóan mindennapos a konfliktushelyzet, a meg nem értés, az el nem fogadás, az előítélet egymás és általában „mások” iránt, az intolerancia és az erőszak különböző formái, melyek külön-külön és összességükben is sértik az emberi méltóságot, az alapvető emberi jogokat és az élet tiszteletét. A szabadságvesztéses büntetés alatt a fogvatartottak társadalomképe jelentősen változik, kevés tudásuk van a társadalomban zajló eseményekről, melyeknek azonban kihatásuk van az „egyszer szabaduló” életére, szabadulás utáni élethelyzetére. Bizonytalanok a szabadulás utáni élet megtervezésében. A börtönön kívüli világról tudomásuk torz és korlátozott, információik szegényesek és megbízhatatlanok.

Ezért a szabadulás krízisének csökkentése, a biztonságos emberi/segítői/civil kapcsolat kiépítése már a büntetés-végrehajtási intézeten belül, a bizalom elnyerése és megszilárdulása, a folyamatos érzelmi biztonság megteremtése, az elfogadó közösség segítségnyújtása - az utógondozás és a visszaesés megelőzés alappillérei.

A harmadlagos bűnmegelőzés – visszaesés megelőzés, újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzése – szoros összefüggésben van a reintegrációs lehetőségekkel, a társadalmi integráció minőségével, a szabadulás utáni perspektívák meglétével, valamint a szabaduló fiatal reszocializációs esélyeivel, családi-szociális háttérével, emberi kapcsolataival. A társadalmi integráció növelése együtt jár a fogvatartottak kedvezőtlen szociális jellemzőinek változtatásával, a joghátrány mellett meglévő gyakran halmozottan hátrányos helyzet csökkentésével is (iskoláztatás, szakképzettség, családi kötelek és egyéb emberi kapcsolatok stb.).

Hipotézisünk szerint a visszaesés megelőzésének három jelentős eleme a következő: a munkalehetőség, a biztos lakhatási körülmények megléte, valamint a tartós emberi kapcsolatok. Az alapvető szociális feltételek biztosítása mellett döntő jelentőségű a szabadult fiatal felnőtt számára egy támogató, segítő kapcsolat, mentálhigiénés gondozás – a szabadulás utáni krízis csökkentésére, a személyes problémák pszichoszociális kezelésére irányuló lelki gondozás.

A már kialakított és meglévő bizalom a segítő szakemberek felé, a külvilágból érkező (és nem a családtagok által biztosított) érzelmi támogatás mind olyan jelek, melyek büntetésük letöltése utáni életük változtatását, a társadalomban való integrálódásukat segíti, egyszerűbben a "mégis érdemes"-t jelentheti számukra.

Jelenleg Magyarországon a gyakorlatban nincs jelen a börtönökben **szociális munkás**, az utógondozás kizárólag a szabadulás után kezdődik, hivatásos pártfogói felügyelettel. Bár a pártfogói felügyelet átalakult, ennek tényleges megvalósulása és hatása még éveket várthat magára. Ezen túl a civil támogatás (**civil pártfogói rendszer**) kiegészíti és támogatja a hivatásos pártfogók munkáját. Előnye, hogy a fogvatartott önként vállalja és választja segítőjét, így bizalma és motívumai mások. Azaz nem kirendelt hatóságnak érzékeli, hanem valódi segítségforrásnak.

Szervezetünk olyan szociális tevékenységet vállal, melynek célja a társadalmi reintegrációhoz való hozzájárulás és/vagy szociális támogatás a társadalom perifériájára szorult csoport számára – azaz a fiatal felnőtt fogvatartottak és szabadultak, ill. ex-kriminálisok mentális, pszichoszociális ellátása. A célcsoport tagjai nemcsak joghátránnyal rendelkeznek, gyakran kisebbségek tagjai, kallódók, intézményi és informális kapcsolataik instabilak, és deviáns karrierjük, kriminalizálódásuk általában együtt jár a hajléktalanság, munkanélküliség és szenvedélybetegség problematikájával.

A modellprojekt

„És jó, ha az embert várják valahol, mindenféleképpen. Energiát ad, és mondják, csináld, csak csináld, hát itt vagyunk, és segítünk, és akkor csinálni kell.”

(Részlet az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

A szociális munka középpontjában az egyén és a környezete közötti interakciók állnak. A segítő kapcsolat lehetőséget biztosít a kliens számára, hogy életfeladataival megbirkózzon, azaz a problémamegoldó és „coping” kapacitás fejlesztése a cél. Értelmezésünkben a szociális munka alapja a szabadságvesztéses büntetésüket töltő fiatalok esetében a folyamatos utógondozási modell. Ennek lényege, hogy az utógondozás – a hagyományos szemlélettel ellentétben - nem a szabadulás pillanatában, a börtön elhagyása után kezdődik, hanem szervezetünk segítői már a büntetés-végrehajtási intézetben, szabadulás előtt akár 2-1,5 évvel előbb felveszik a kapcsolatot a fiatalal, mely nem szűnik meg a civil életben (fogvatartott státusz megszűnése után). A büntetés-végrehajtási intézetben megkezdett gondozás folytatódik a szabadulás krízishelyzetében, majd a kinti életben. Tapasztalataink szerint a fiatalok reszocializációjának első lépése a folyamatos érzelmi támogatás és biztonság, melyhez hozzájárul civil, a büntetés-végrehajtástól eltérő attitűdünk, szemléletünk és státuszunk.

Segítő munka, segítő kapcsolat (civil pártfogó rendszer) – egyéni gondozás: a kinti, civil világra való felkészülés, a börtön művi világától eltérő életfeladatok számbavétele és az erre való előkészületek – lelki/szociális/mentális/etikai – jelentik a segítő munka lényegét. Összességében alapvető cél a szabadulás pillanatára, majd az utána következő időszakra való felkészülés. Ez egyrészt jelenti a praktikus ismeretek, elintézendő feladatok számbavételét, másrészt a személyiség erősítését az eddig megszokottól eltérő helyzetre, értékekre és normákra. Az egyéni gondozás személyes, hosszabb távú felkészítés, középpontjában az egyén – személyisége, gondolatai, problémái, kérdései; a perspektívák és a lehetőségek állnak. Alapmódszere a beszélgetés, az állandó, folyamatos kommunikáció. Olyan viszony, kapcsolat kialakítására törekszünk, amelyet a fiatal felnőtt a saját fejlődésére felhasználhat. Úgy próbálunk dolgozni, „létezni”, hogy a fiatal felnőttek érezzék, hogy bízhatnak bennünk, építhetnek ránk változási törekvéseikben.

Így a projektjeinkben résztvevő fiataloknak, fogvatartottaknak és szabadultaknak egyaránt, van egy segítője - civil pártfogója -, aki intenzív figyelmet biztosít számára. Feladatai a következők:

- személyes problémák pszichoszociális kezelése, gondozása; mentálhigiénés ellátás; lelki gondozás;
- a fiatal fejlődésének, változásának tudatos támogatása;

- biztos támasz a krízisekben;
- információ-áramoltatás a külvilágból, melynek célja a szabadulásra való felkészítés;
- a személyiségfejlődés és a tanulmányi/képzési munka folyamatos, közös értékelése;
- érdekképviselet az Alapítvány felé;
- segítség a problémák megfogalmazásában, feltárásában és feldolgozásában;
- saját képességek és tudás felismerése és alkalmazása;
- önismereti kérdések feldolgozása;
- visszajelzés az aktuális állapotra;
- a változással kapcsolatos motiváció erősítése, fenntartása, folyamatos stimulálása;
- megerősítés a döntésekben, pozitív megerősítések;
- kapcsolattartás, együttműködés a szülőkkel, családtagokkal, nevelővel, hivatásos pártfogóval, ügyvéddel stb.;
- hozzátartozók gondozása;
- a fogvatartottal kapcsolatos adminisztratív teendők ellátása;
- szociális ügyintézés;
- szálláslehetőségek, munkahelyek stb. felkutatása;
- beszélgetések jövőbeli - reális – tervekről (tervezés);
- a többségi társadalom normarendszerével megegyező önálló életvitel kialakításának támogatása.

Összegezve: a civil pártfogó rendszer – az egyéni gondozás, a beszélgetések a kliensekkel való folyamatos, személyes törődés módjai, amelyek lehetőséget adnak a visszaesés lélektani-tudati-etikai önkontrolljának kialakulásához, így az újabb bűncselekmények elkövetése megakadályozására. Az utógondozás már a büntetés-végrehajtási intézetben, szabadulás előtt kb. 2-1,5 évvel megkezdődik, így a szabadulás krízise és a további időszak nehézségeinek feldolgozására, illetve a kliens folyamatos támogatására ad módot.

„... közben az M.-mel alakult egy jó kapcsolatom.

Vele hogyan alakult ki közben?

Nem tudom, csak azt tudom, hogy jó. Ő volt az, aki foglalkozott velünk, amikor jöttem, és hozzá mentem vissza, hogy ha valami gondom volt, hiszen őt ismertem... teljesen pozitívan állt a dologhoz, és akkor szívesen jöttem vissza hozzá egy idő után, sőt...

Ez a jó kapcsolat mit jelent?

Lehetett vele beszélni. És nem volt olyan erőszakos. Vagyis folyton erőszakos volt a maga módján, de az nem volt kellemetlen.

Hogyan volt erőszakos?

Ezt és ezt kell teljesíteni, ez és ez a vizsga... blablabla, hanem hogy ezt kellene, ezt légy szíves, olvasd el... teljesen máshogy volt erőszakos, ami nem volt kellemetlen.

Neki miről meséltél, mit mondtál el?

Vele mindent megbeszéltem. Mindent. Tök nyugodtan, mert azt mondta, úgy képzelem el, hogy őt köti a titoktartás, vele tök nyugodtan lehet beszélgetni, és akkor én vele tök nyugodtan beszéltem, és mindent megbeszéltem.”

„Mi az, ami a programban nagyon fontos?

A segítőnek a szerepe, a személye. Tehát ha sikerül jó kontaktust kialakítani, az mindenen, szó szerint mindenen átsegít. Én megmondom neked őszintén, a többi tanárral, segítővel, mindegy, hogy hívjuk a Cs.-t, akárkit, téged, nem vagyok jóban. Nem rosszban vagyok, csak egyszerűen nincs meg az a légkör, ami közötttem és a M. között. És ez nem baj, csak arra akarok utalni, hogy az ilyen jelleggel felépített csoportban, terápiában vagy akármiben, segítségben egy személy körül koncentrálódik, ahogy én észreveszem... a segítség forrása. Tehát érdekes, nem tudom bevonnai a Cs.-t. És nem tudom bevonnai a P.-t sem. Vagy téged, vagy senkit, nem tudom bevonnai ebbe a kapcsolatba, és ami a legérdekesebb, nem is akarom. Nekem bőven elég az az ember, akivel ez kialakult.

Szerintem azon is múlik, hogy nem akarod. Azt tudod, hogy miért nem akarod?

Nem tudom, nem találok a közös kapaszkodási pontokat, nem találok... kapaszkodást... semmit a Cs.-ben. Jó elvárásaink vannak egymással szemben, ő próbál nekem megfelelni, én neki, de nem tudok egy közelebbi

kapcsolatot kiépíteni velem, valószínűleg nem is akarok. És ezért nagyon fontos szerintem ez, hogy egy emberrel viszont sikerült, és ez akkor egy biztos pont. Nem több embertől függök, hanem csak egytől. A függés persze idézőjeles.

Függsz tőle?

Tulajdonképpen igen, mert ha ő nem lenne, akkor picit bajban lennék, mert akkor nem tudom, kivel tudnám ezeket a problémákat, ezeket a dolgokat keresztülvinni, nem tudom, ki tudna így rám hatni innen, mint ő. Tehát ilyen szempontból függök tőle, na most ez semmiféleképpen nem egy szoros élet-halál kérdése, de mindenképpen egy függő viszony alakul ki így szerintem. Az más kérdés, hogy ezt a későbbiekben tudni kell leépíteni, de én ez ellen tudatosan harcolok, hogy ne tudja, és rettenetes sunyi módon visszaélek ezzel, és nem hagyom, hogy ezt csak úgy leépítsék, mert észrevettem, hogy ez készülöben van, és nem hagyom, és nem hagyom. Komolyan.”

„A benti segítség is nagyon jó, lehet valamire támaszkodni, de hát mindféleképpen a kikerülés utáni időszak az, amikor ez jelentősebb, számottevő, és ha valamikor pozitívan lehet a szabadulónak az életszemléletét..., akkor ez mindféleképpen a kikerülés utáni időszak.

Attól, hogy van hova jönni vagy menni?

Igen, nem az van, hogy kijössz, kikerülsz a nagy semmibe, és akkor ott állsz, és nézel körül, mint a hülye gyerek, és akkor jó, hát megyek haza meg izé... Nem, anyád mondja, hogy menjél iskolába, és akkor te tudod, hogy oda kell menni, mert szabadultál, rögtön megoldódik minden. Bekerülsz egy közegbe, de nem kint vagy, nem egyedül, az most mindegy per pillanat, hogy milyen társaság, de társaságba kerülsz, és ez rettentő fontos szerintem... és ráadásul célokkal kerülsz ebbe a társaságba, mi több, ez a kis csoport, vagy egy személy, ez a segítő tanár vagy akárkinek is hívjuk, meg is határozza egy időre a programodat, amit te akkor tökéletesen át is élsz, hogy ez jó és biztos. És megvan az első pont. És nem az van, hogy kint vagyok, állok és bizonytalankodom, hanem már van egy irányom elmozdulni. És az esetek 99 %-a, aki egy kicsit színvonalasabban gondolkodik, az erre ráhajt. És muszáj is neki. Jól felfogott önös érdekből, legalább ezt... Hogy ez rajtam is múlik, és nemcsak rajtatok, és ez még fontosabbá teszi.”

„Mit sejtettél, milyen a világszemléletünk?

Azt, hogy csak pozitív, hogy megpróbáljátok elfogadni az embert úgy, ahogy van... Személyre szabjátok a dolgokat, nem pedig ilyen sémákban. Nekem ez nagyon tetszik, nagyon sokat segít ez... Nagyon sokat segített az A., hogy az A.-val tudtam beszélni, mindenféle problémáimat, dolgaimat, véleményemet, érzéseimet el tudtam neki mondani. Nagyon kevés ilyen ember van... hogy találok egy embert magamnak, aki érzem, hogy foglalkozik velem, ezt nem is nagyon hittem el. Nem számítottam erre soha... És nem azt mondja, hogy most hagyjál, meg mi közöm van nekem ehhez, mint mondjuk máshol mondanák, hanem próbálnak segíteni. Nem tudom, azt gondolják, hogy sokkal eredményesebbek lehetünk... ha ők megpróbálnak segíteni.”

„Nem tudom, talán nyugalom van mindig. Jókedvű emberek, nincs semmi gondotok, nem rohantok össze-vissza, mint az átlag ember, hogy jajj... Nyugodtak vagytok, figyeltek, megpróbáltok mindent. Jön mindenki, barátságos, olyan mint egy... mondhatnám, hogy család, de ez túl erős szó számomra. De ebből érzed, mit akarok mondani...”

„Kintről érkező embereket, olyanokat, akik nem engem akarnak bántani, hanem segítenek, az nagy hatással volt rám... Most viszont nagyon jól érzem magam itt, segít abban, hogy összeszedjem magam, a gondolataimat, és ne kalandozzak szanaszét. Ne fogjak hülyeségekbe, ez az a nyugalom, amikor elegendem van, és jövök be tanulni, és tök jól esik, és nincs utána semmi bajom órákon keresztül.”

„Ami nagyon fontos, az az, hogy ha gondjaim vannak, azokat meg tudom valakivel beszélni... Meg mindig volt, akitől tudjak segítséget kérni. Vagy hogyha valami gondom van, vagy valamiért fel vagyok háborodva, idejövök, elmondom neked, meghallgatod, röhögünk rajta egyet, vagy valami.”

„Az volt nagyon jó, hogy mi úgy gondoltuk, akiket fölvetek, így hárman, hogy biztos kemények lesznek, hogy bűnözők vagyunk, aztán semmi beszélgetés, jópofizás. Így gondoltuk, és közben nagyon kellemes csalódás volt. Tök humánus volt mindenki.

Mit jelent neked az, hogy humánus?

Az, hogy emberséges. Más emberek, akik bejöttek, dolgoztak odabent, építettek valamit az intézetben, azok lenézően néztek végig rajtunk. Amikor kivittek fogászatra vagy kórházba, akkor is ilyen volt. Meg ha bejött a doktor, az is flegmán beszélt. Amit meg tudott tenni, hogy nekünk rossz vagy megalázó legyen, azt megtette.”

„Itt olyan, mintha feltöltekezhetnék. Végül is fel is töltekezem energiával, mert vidám arcokat látok. Nem úgy állnak hozzám, hogy hő, tudod, ez az alpári. Normális emberek között lehetek, és ez tök jó.”

„Végül is mindent meg tudunk beszélni, bármilyen gondom van. Mondjuk családi problémák esetleg, vagy amilyen nehézségekbe ütközök, mint ez a munkaszerezés, és ezeket tök jól meg tudjuk beszélni. És ez nagyon fontos. Mert ha az ember nem tudja nemcsak kibeszélni magából, mert az is nagyon fontos, hogy ki tudja beszélni, hanem az a másik, ami még fontosabb, hogy meg tudja beszélni. Tehát kap is választ, és esetleg példákat is fel tudnak hozni, hogy xy hogy mászott ebből ki, vagy hogy szerintetek hogy lehetne ebből kimászni. Meg egy-két telefonszám, meg ötletek, hogy hova lehetne elhelyezkedni, és ez tök jó. Ez tök jó, mert ezek járható utak, ez mindenki értékrendjébe belefér. Semmiféle kirívó, negatív hatása nincs. Tehát itt csak ilyen pozitív élmények érnek...

Én úgy érzem, hogy mindent megkaptam, amire szükségem volt. Bármilyen, amire szükségem lenne a tanuláshoz, vagy egy kis lelki fröccs, vagy bármilyen, azt mindig sikerült véghezvinni. Ez ilyen teljesen egész.”

„És nem úgy volt, hogy bejöttök, és úgy viselkedtek, mint hogyha bűnözők lennének, és muszájból jöttök, hanem mint emberek az emberhez. Emberségesen. Bármilyen baj volt, azt próbáltatok segíteni, megoldani. Nem az volt, hogy mindentől elzárkóztatok, ami velünk bent történik, vagy kint történik... Érdekel, mi van velünk. Hogy velünk mi van, mint emberekkel. És ez itt bent nagyon sokat számít.”

„Jelen pillanatban a tanuláson kívül kapsz-e tőlünk valamilyen segítséget? Mióta szabadultál..."

Hát kapok. Mikor szabadultam, több ember figyelt rám oda, aztán ezt én ellinkeskedtem, egy emberre szűkült, konkrétan az A.-ra. Úgy érzem, ő nemcsak a tanárom, hanem a barátom is. Tőle annyi mindent kaptam kint és bent is, ő volt kijelölve. Minden emberi jót. Ő írt nekem levelet, mikor nem mentem vizsgázni, ő akkor is ott volt, még ha nem is hívtam fel, akkor is írta, hogy tudjam, itt van. Mikor fel se hívtam. Legalább őt fel kellett volna hívnom. Akkor türelme van hozzám, hogy csodálkozom rajta, de mindenki, hogy bírjátok, ugyanúgy te is mikor leültünk matekozni. Annyi türelmetek van az emberhez...”

„Igen, mondtad, hogy kaptál másfajta segítséget is..."

Lelki segítséget. Nyilván itt nagyobb szükségem van a lelki segítségre, mint ott benn. Benn nem volt időm szinte semmire, már nagyon sok mindent csináltam, de nagyon sok mindent nem tudtam megcsinálni, és úgy voltam velem, hogy szinte semmit nem csinállok. Közben persze az sok volt. Ott ilyen értelemben lelkileg nem kellett táplálni, nem kellett ápolni. Most így se nagyon kell, de azért jobban kell.

Most miért kell jobban?

Azért kell jobban, mert néha elegendem van.”

(Részlet az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

Segítő munka, segítő kapcsolat – csoportok működtetése:

A csoportok működésének alapját a konfliktuskezelő és probléma-megoldó technikák fejlesztése, a jövőbeli munkakeresésre vonatkozó készségek kialakítása, valamint az önismeret fejlesztése jelenti.

Szabadulásra felkészítés csoportban

Tapasztalataink, valamint a fogvatartottakkal folytatott beszélgetések azt bizonyítják, hogy többségükben igen felkészületlenek a szabadulásra. Ezért a „szabadulási krízis” csökkentése, információ-áramoltatás és -feldolgozás a börtönön kívüli világról és a különböző társadalmi változásokról, a mintanyújtás - civilek és ex-kriminálisok jelenlétével-, az elfogadó csoport segítségnyújtása - az utógondozás és a visszaesés megelőzés alapjai. Ennek egyik lehetősége a szabadulásra felkészítő projekt.

A projekt elemei: tájékoztatás (a szabadulás körüli ügyintézés, állás- és munkavállalás, lakhelykeresés stb. lehetőségeinek és procedúrájának megismertetése, a lebonyolítás útjainak elsajátítása stb.), valamint szabadulásra felkészítő csoport működtetése (büntetés-végrehajtási intézetben önkéntes jelentkezés alapján működő, speciális probléma-feldolgozásra szerveződő segítő csoport).

A szabadulásra felkészítés egyik fontos eleme a konfliktuskezelés, és így minden, e témában és céllal induló csoport is ide sorolható.

A szabadulásra felkészítés folyamatos munka, megjelenik a képzésekben, valamint az egyéni gondozásban is. Az, hogy kinek mi a segítség a szabadulásában, igen eltérő lehet (szélsőséges esetekben a szálláskereséstől a felsőoktatási tanulmányokra való felkészítésig).

Váltó Kör – kortárs (ön)segítő csoport szabadult fiatalok számára

Szervezetünk célja a fogvatartottak reszocializációja és reintegrációja, ezért a szabadlábbon lévő gondozása tevékenységünk fontos területe. A "benti" kapcsolatfelvétel a külvilág és a háttér (iskola/képzés, segítő, emberi kapcsolatok) felkínálását jelenti. Szabadlára kerülés után van hova jönni, a családtagokon kívül van egy másik fontos emberi kapcsolat, ami ráadásul több ember, kortársak/sorstársak ismeretségét, társaságot is jelent. Jelenlegi tapasztalataink azt mutatják, hogy ez közösség is. A szabadulás nem könnyű helyzet, összetett lelkiállapotot indukál, tele van feszültséggel, várakozással, döbbenettel, örömmel és fájdalommal. A szabadság átélése krízis, és rendkívül sok múlik az első napokon, heteken, hónapokon a jövőre nézve. Így a szabadultak támogatása intenzívebb kapcsolatot, munkát, segítséget, beszélgetést jelent. Ennek egyik útja a segítővel/civil pártfogóval ill. a többi munkatárssal történő beszélgetés, a másik, hogy klienseink hasonló sorsú és helyzetű emberekkel találkozzanak és vitassák meg speciális helyzetüket, lelkiállapotukat és jövőbeli lehetőségeiket. Ezt biztosítja a hetente egyszer, másfél óra időtartamban működő (ön)segítő csoport, a Váltó Kör, mely kulturális és szabadidős programokat is szervez.

Hozzá tartozó Csoport

A gondozói munkában fontos a fogvatartott vagy szabadultak hozzátartozói számára segítséget jelentő Hozzá tartozó Csoport működtetése is, ami a hozzátartozók számára szerveződik speciális problémáik, megoldási stratégiáik megvitatására, segítségére. Azon túl, hogy a hozzátartozók „kibeszélhetik” magukat, tudatos készülést is jelent számukra a családtagjuk/emberi kapcsolataik szabadulására, annak a speciális lelkiállapotnak a megértésére/feldolgozására, amely ekkor tapasztalható a frissen szabadultnál. Emellett fontos a segítségek/támogatások lehetőségeinek megvitatása, valamint annak a kérdése, hogy mindennek a család/emberi kapcsolatok tekintetében hol a határa?

„Nagyon jól érezhető nálatok, hogy nemcsak kamuból jöttök ide, hanem ténylegesen érdeklődtök felőlünk illetve a véleményünk iránt.”

„Az ember beszélhet olyan témákról, amikről egyéként sohasem vagy ritkán beszélhet egy másik sorstárssal. És egyébként is olyan a hangulatom néha, mintha kinn lenne az ember, és elrugaszkozhatna a börtön falain túlra. És ez jó!”

„Rávilágítottatok arra, hogy én is ember vagyok, és a múltamon kívül semmiben nem különbözök másoktól. Vannak céljaim, vágyaim, érzéseim.”

„A foglalkozás teljesen ki tud ragadni a szürke hétköznapiokból, sőt fel is tölt, azaz ad egy pluszt, könnyebb elviselni a bezártságot.”

"Neked miben segítenek?"

Ha nagyon rossz napom van, leülnek velem, és beszélgetnek. És addig beszélgetnek, amíg le nem nyugodok."

(Részlet az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

Stábmunka (szupervízió és esetmegbeszélés): az egyéni gondozás és személyre figyelő módszer alapja a stáb, a segítő személyzetet magába foglaló csoport, ill. annak heti rendszerességű megbeszélései. A stábot rituálészerű állandóság és folyamatosság jellemzi, és ugyanolyan rituálészerű az ülések menete is. A stábülés közös gondolkodás és probléma-feldolgozás, egyben esetmegbeszélés is. Üzenete, hogy a munka és a felelősség közös,

mindannyiunké. A stáb egyben szellemi műhely, önképzőkör is a munkatársak számára. Természetesen, itt is igen meghatározó a légkör, a vezető szerepe és magatartása.

Adatbázis és „kapcsolati háló”: a Váltó-sáv Információs Bázis lényege, hogy ex-kriminálisok működtetésével olyan információs központ jön létre, mely minden, a szabadulás helyzetét segítő tudnivalót igen széleskörűen gyűjt, tárol, frissít. A Bázisra betérő fiatalokkal egy ex-kriminális segítő (foglalkoztatott és/vagy önkéntes) beszélget – készít állapotfelvételt, fogalmazza meg közösen a problémát, és keresnek megoldási lehetőséget. Az ex-kriminális ifjúsági munkás személyes kapcsolatokat épít ki a megfelelő szervezetek munkatársaival (hajléktalan szállók, munkaügyi központok, képzési és átképzési irodák, drogambulanciák és alkoholelvonók stb.). A személyes kapcsolatok a hatékonyabb probléma-megoldást segítik a frissen szabadult életében. Emellett nélkülözhetetlen a témában, a szakterületen és –ellátásban a segítő szervezetek felkutatása, kapcsolatépítés és –fejlesztés a következő szempontok és célok alapján: kapcsolati tőke, tudás-tőke, innovációs kezdeményezések, lehetséges szinergia, kooperatív működési mód, kommunikáció (formális és informális) stb.

Képzések: a célesoport számára valódi életesély növelést jelentenek a különböző képzési-tanulási, szélsőséges esetben felsőoktatási intézményekben való továbbtanulásra felkészítő programok. A tanulás egyébként is sokféle készség elsajátítását teszi lehetővé, tudatos, koncepciózus munkát igényel, időpontok betartásával, beszámolóval stb. jár együtt. Ennek során fejlődnek és tudatosulnak a készségek és képességek, az önismeret, mely a jövő terveinek megformálásában játszik szerepet. A tanulás a munkaszocializáció alapját is jelenti. Alapítványunk által kínált képzési lehetőségek:

- Váltó Program – segítő munka és középiskolai tanulmányok biztosítása fogvatartott és szabadult fiatalok számára
- Emberjogi képzés és tréning fogvatartott fiatalok számára
- Kortárssegítők képzése büntetés-végrehajtási intézetben fiatalok részére
- Felkészítés felsőoktatási intézményekben történő továbbtanulásra.

Szociális munkás a büntetés-végrehajtásban – nehézségek, dilemmák

Kutatások azt bizonyítják, hogy a totálisan zárt világnak a személyiségre gyakorolt hatása ugyan nem irreverzibilis (még hosszútávú eseteknél sem!), ugyanakkor kétségtelen, hogy a szabadságvesztés, a bezártság és a börtönvilág speciális érték- és normarendszerének szocializációja a személyiséget több fronton károsíthatja. A legégetőbb hiány az érzelmi kielégületlenség – a kívülről érkező, társas, emberi kapcsolatok hiánya -, mely egyrészt a lelki egyensúly fenntartásában, másrészt a visszailleszkedés szempontjából döntő jelentőségű. A depriváció és a frusztráció egyenes következményei az introvertálódás, a hosztilitás, az agresszió, valamint a viselkedés felülkontrollálása. Emellett a fogvatartottakra jellemző az institucionalizálódás – a napi rutinba való belesüllyedés, „vegetálás” -, a dependencia, az infantilizálódás és döntésképtelenség, valamint az önértékelődés csökkenése.

A börtönben dolgozó szociális munkásnak pontosan tisztában kell lennie a börtön világával, klímájával, személyiségre és a szociális kapcsolatokra gyakorolt hatásával, a szubkultúra sajátosságaival. Más területen dolgozó szociális munkásoktól alapvető az az eltérés, miszerint ebben a munkában a szociális munkás többnyire egyedül dolgozik, a kliensek lét- és életterében (azaz nem hozzá jönnek). A civil világból, kívülről érkezőket egyrészt igen érdeklődve, pozitív hozzáállással fogadják a fogvatartottak, másrészt a tényleges bizalom megszerzése rendkívül nehéz feladat. Az introvertáltság és a hosztilitás miatt a fogvatartott

fiatalok rendkívül óvatosak, gyakran „más arcukat” mutatják, „kóstolgatják” (=újjonnan börtönbe kerülőkkel történő ismerkedés kisebb-nagyobb provokálásokkal, ugratásokkal), „káderezik” (=direkt és indirekt kérdésekkel feltérképezik eddigi életútját) a segítőt, próbálgatják a határokat és a lehetőségeket. Igen nehéz közel kerülni akár a szubkultúrához, akár az egyes fogvatartottakhoz. Ehhez elsősorban „bizonyítani” kell: hitelességgel, következetességgel, az adott szó betartásával, és – kedvességgel, megértéssel, szeretettel. Ugyanakkor fontos tudni, hogy deviáns és kriminális életvezetésű fiatalok életútjának alapja a manipuláció (tudatos és tudattalan, direkt és indirekt), az emberek „megvezetése” (=félrevezetése, becsapása). Így a naivitást, a gyengeséget, a bizonytalanságot vagy elbizonytalanodást, a szorongást vagy félelmet, a védtelenséget azonnal kihasználják és használják. Ebben a világban – többek között az igen kevés inger miatt - minden egyes szónak, mondatnak, hangsúlynak és elhallgatásnak, gesztusnak és pillantásnak sokkal nagyobb a jelentősége, mint a kinti, civil világban. Ezért a börtönben dolgozó szociális munkásnak nagy tudatossággal kell működnie, fokozott önkontrollal. Önmagunk, személyiségünk karbantartása, az állandó ventillálás és gondolkodás nélkülözhetetlen. További nehézség tevékenységünk alacsony támogatottsága. Egy olyan rendszerben, ahol az őrzés, a fogvatartás biztonsága az elsődleges, és ahol a büntetés-végrehajtás személyzetének attitűdje a fogvatartottak és változtatási lehetőségeikkel, tendenciáikkal szemben jelentősen különbözik a miénktől, már akkor boldogok lehetünk, ha a felügyelet megtűr bennünket, és nem akadályozza szándékosan munkánkat. A joghátrányban lévő fogvatartottakhoz hasonlóan a szociális munkásnak is rendkívül sok frusztrációs körülményt kell elviselnie, személyét nemcsak a fogvatartottakkal, hanem a felügyelő személyzettel is fontos elfogadtatnia. Mindezt kedvességgel, jókedvvel és humorral, következetességgel, a számunkra evidenciáknak tűnő gondolatok, mondatok határtalan türelemmel történő ismétlésével érhetjük el.

A visszaesések elviselése és feldolgozása sem könnyű feladat. Erről is folyamatosan és együtt gondolkodnak a munkatársak.

Módszerek

A program és a projektek felépítésénél meghatározó az alulról építkezés, a célcsoport igényeire történő reagálás. Meghatározó a személyközpontúság, a személyre figyelés, a megfelelő légkör biztosítása, mely alkalmas a problémák megfogalmazására és kezelésére. Ezt a következő alapfaktorok jelentik:

- partneri (mellérendelő), emberi viszony és kommunikáció a fiatalok és a velük foglalkozó szakemberek között
- nem-büntető megközelítés és attitűd
- világos célok és elvárások a fiatalok és a velük foglalkozó szakemberek között.

A munkatársak gyakorlata – faktorok:

- a fiatalok meghallgatásának képessége
- a fiatalok elfogadása
- felismerni és méltányolni a fiatalok tapasztalatait
- hitelesség
- nem-büntető attitűd
- tudás és ismeret a fiatalok és a börtön világában
- előítélet és előfeltevés nélküli munka
- a munkatársak önismerete, saját személyiségük állandó és tudatos fejlesztése.

Leggyakrabban alkalmazott módszereink:

- egyéni gondozás, segítő kapcsolat, civil pártfogói rendszer (lsd. fent!)

- csoportmunka
- tanulás, képzések
- állandó, folyamatos kommunikáció
- „beporzás”
- nyitott ajtó, nyitott ház módszere
- „kapcsolati háló” kiépítése más segítő szervezetekkel.

Csoportmunka

Az egyéni gondozást csoportmunkával egészítjük ki.

A csoportok céljai:

- a speciális helyzetben való lét lelki "megtámogatása" ("azért nem vagyok teljesen egyedül");
- a krízishelyzetben felmerülő lelki események és gondolatok rendezésének segítése;
- a bent lévő (bv. intézet) és a kikerült fiatalok "állapotfelmérése", és ennek megfelelően további segítségek és lehetőségek közös feltérképezése;
- a jövőre vonatkozó beszélgetések indukálása ("mi lesz velem, ha visszakerülök? mi lesz velem szabadon?");
- együttgondolkodás az életvezetéssel kapcsolatos változtatási lehetőségekről és stratégiákról;
- a változtatási kísérletek felmerülésének támogatása;
- odafigyelés a személyre mint alakítható és formálható egészre, akiben benne van a változás lehetősége;
- beszélgetés a továbblépési lehetőségekről.

Állandó, folyamatos kommunikáció

A folyamatos utógondozási modell állandó, intenzív, a lehetőségekhez képest a legőszintébb, bizalmas kommunikációt, figyelmet, empátiát igényel. Ez érzelmi és emberi biztonságot jelent, azaz segítő erőforrást.

Nyitott ajtó, nyitott ház módszere

A büntetés-végrehajtási intézeten belül, hacsak lehet, élünk a nyitott ajtó módszerével: azaz odafordulásunk, a lehetőség, hogy megszólítsanak bennünket, hogy megfogalmazzák problémáikat, ily módon kifejezésre kerül.

Célunk egy olyan nyitott ház típusú intézmény létrehozása és működtetése, mely szociális, közösségi és kulturális programokkal várja a különböző társadalmi helyzetben lévő fiatalokat, ezzel megindítva közöttük a kommunikációt, mely feltétlenül csökkenti az előítéleteket, a diszkriminációt és a szegregációt.

„Beporzás”

A beporzás módszere szemléletünk, ethoszunk terjesztése-terjedése. Ebben a munkában a bizalom, az egymásra figyelés, a tolerancia döntő jelentőségű. Eddigi tevékenységünk során azt tapasztaltuk, ha hitelesek vagyunk és ezt megérezzik, ha bizalmat szereztünk/nyertünk, a projektekben érintettek továbbviszik, informálisan „szórják” szűkebb-társadalmi környezetükben az információkat, szemléletet, sőt attitűdöt; ez feltétlenül előítélet-csökkentő, tolerancia növelő lehet.

Összegzés

A kriminális életvezetésű, letartóztatott és szabadult fiatalokkal folytatott segítő munka a szociális munka speciális területe. Speciális terepen (büntetés-végrehajtási intézetben), speciális körülmények (fogvatartás, elsődleges szempont az őrzés és a biztonság) között zajlik, mely - ebből kifolyólag - speciális tudást és ismereteket igényel.

Fontosnak tartjuk a többségi társadalom szemléletének alakítását, hiszen ez az egyik alapja annak, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekből szabaduló fiatalok reintegrációs törekvései sikerrel járjanak. A társadalom tagjai közül különösen fontosak ebből a szempontból azok, akik a fiatalok számára konkrét segítséget jelenthetnek, ilyenek többek között a szociális szakemberek. Fontos, hogy ők valódi segítségforrásként jelenjenek meg, viselkedésüket, hozzáállásukat ne az elutasítás, hanem az elfogadás, a törődés, a segíteni akarás jellemezze.

Tapasztalataink szerint sokszor a szociális intézmények dolgozói is előítélettel viseltetnek a szabadult fiatalokkal. Az előítéletek csökkentésének egyik lehetséges módja a megismerés. Ugyanakkor az is köztudott, hogy pusztán felvilágosítással, információ közvetítéssel többnyire nehéz módosítani az attitűdöket. Ha valaki azonban hajlandó kapcsolatba kerülni az adott csoporttal, akkor ez nagyobb megértéshez, elfogadáshoz vezethet. Ezáltal nemcsak az esetleges előítéletek, hanem az esetleges irreális félelmek is csökkenthetők, akár legyőzhetők.

Úgy véljük, a témában és a munkában jelentős tapasztalatokkal rendelkezünk, és fontosnak tartjuk, hogy ezeket megoszthassuk. Szeretnénk elérni, hogy a szociális munkás képzésbe ez a speciális terület is bekerüljön, hogy a hallgatók és a szakemberek érdeklődésének felkeltése maga után vonhatja az ezen a területen működő szociális munkások számának növekedését. Természetesen, saját munkánk is fejlődhet azáltal, ha másokkal beszélgetünk, vitatkozhatunk, gondolatot cserélhetünk. Újabb szempontok, gondolatok merülhetnek fel tevékenységünk ismételt átgondolása révén.

Döntő jelentőségű, hogy a civil szervezet és a büntetés-végrehajtási intézet együttműködve, közösen dolgozzon a fogvatartott fiatalok reszocializációjának támogatásán. A civilek, és akár a büntetés-végrehajtás is a segítő szándék jegyében, de külön-külön tevékenykedik, mely a határfokot nagymértékben csökkenti. Fontos, hogy kölcsönösen megismerjék egymást a szakemberek, a munkatársak, és így a folyamatos jelenlét, valamint a kommunikáció – az „együttélés” - mindkét félnél attitűdváltozást eredményezhet, ami a közös cél érdekében nélkülözhetetlen.

Végeredményben a segítő kapcsolat lényege: az egyén rávezetése önmaga megsegítésére. Ezt nyílt, egyértelmű, tiszta kommunikációval, hiteles magatartással, életkedvvel, humorral és figyelemmel, egyszerűen szeretettel elérhetjük – az adott célcsoportnál is. És ez mindenki számára kedvező...